

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

ОГНЕВ'ЮК Віктор Олександрович

**Культуротворчий потенціал історії
та виховання молоді**

Спеціальність 09.00.03 - соціальна філософія та
філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ-1996

000000157778

Бібліотека Київського університету ім. Б. Грінченка

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: - доктор філософських наук, професор
АНДРУЩЕНКО Віктор Петрович

Офіційні опоненти: - доктор філософських наук, професор,
зав. сектором Інституту філософії НАН
України
БОЙЧЕНКО Іван Васильович

кандидат філософських наук, доцент
Центру гуманітарної освіти НАН
України

ТИХОНЕНКО Володимир Дем'янович

Провідна організація- Український державний педагогічний
університет ім.М.Драгоманова

Захист дисертації відбудеться 24 червня 1996 року на засіданні спеціалізованої ради Д. 01.01.37 по захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора філософських наук при Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: м.Київ, вул.Володимирська, 60, кімн. 327.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці університету.

Автореферат розісланий "_____" _____ 1996 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої Ради,
кандидат філософських наук,
професор

Скрипка П.І.

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження.

Актуальність дослідження культуротворчого потенціалу історії та його ролі у вихованні молоді обумовлена потребами практики тих соціальних, політичних, економічних і культурних зрушень, які відбуваються в Україні і в світі на рубежі століть, на зломі цивілізацій, у період переходу від тоталітарної системи суспільних координат до демократичної, правової.

Означений період є періодом ломки стереотипів, звичного наукового знання, досвіду минулих поколінь. Не завжди і не скрізь ця ломка здійснюється належним чином. Нерідко вона приймає вульгаризований характер огульного заперечення будь-яких цінностей минулого взагалі. І тоді перед молоддю, яка лише формує своє пізнавальне ество, світогляд і самостійну життєву позицію, розгортається фальсифікована картина історії - картина суцільних помилок старших поколінь, які ніби-то лише й вижили тому, що пристосовувались до обставин, лукавили одне перед одним і перед державою й нічого позитивного не створили.

Зрозуміло, така картина не відповідає дійсності. Але вона існує. Її живлять нові вітчизняні і зарубіжні пророки, які, очевидно, більше зацікавлені в дестабілізації перехідного процесу, а ніж в його налагодженні.

Історична наука і освіта мають не лише спростувати вульгаризований погляд на минуле, але й показати його у всій повноті, суперечливості і складності, актуалізувати свій потенціал у вихованні творчого мислення, самостійної позиції, розважливого життєвідношення молоді до дійсності. Вони мають підняти й забезпечити відтворення культуротворчого, виховного

потенціалу історії. Цим, насамперед, і обумовлена актуальність нашого дослідження.

Другою, не менш важливою обставиною, що спонукає до розробки означеної проблеми, є необхідність налагодження системи виховання, яка б відповідала вимогам нових життєвих реалій, що склалися, осмислення її /системи/ можливих та факторів. Стара система виховання практично зруйнована, нова - не створена. Суспільство веде активний пошук нових підходів, переосмислює значення і сенс минулого досвіду, апробує місце і роль серед них різноманітних аспектів. Один з них - історичний. Яке місце і роль він має зайняти в новій системі виховання? Відповідь на це запитання далека від однозначності. Дехто вважає за необхідне відсторонити історичний фактор (особливо семидесятилітнього минулого) від нової системи виховання; інші, навпаки - вибудовують "нові підходи" лише на цьому факторі, і не більше. А яке місце дійсно має зайняти історія у вихованні? Чим обумовлений її виховний потенціал? Які механізми використання культуротворчого потенціалу історії у вихованні є найбільш ефективними? Спробою пошуку, обґрунтування відповідей на ці запитання також обумовлена актуальність нашого дослідження.

Є ще один, чи не найважливіший аспект, що відтінює актуальність досліджуваної проблематики - загальнонауковий, обумовлений необхідністю осмислення феномену історії як такого. Що таке історія? Які складові в ній провідні або визначальні? Яке місце і роль відіграє історія в житті людини, суспільства і культури? Все це - питання для роздумів. Певною мірою вони викладені і в даній роботі, що надає їй актуальності в контексті сьогодення і пошуків шляхів у майбутнє.

Стан та рівень наукової розробки проблеми. Як предмет філософського дослідження проблема культуротворчого потенціалу історії завжди була актуальною, досліджуваною і такою, яка приваблювала до себе кращі наукові сили своєї епохи. Відомо, зокрема, що першими історіософами були Геродот і Платон, Фукідід і Арістотель, Плутарх і Тацит, Ціцерон і Августин Блажений. У середні віки та період нового часу філософами історії були Іоахім Флорський та Віко Джамбаттіста, Кондорсе і Гердер. Незважаючи на обмеженість історичного досвіду та наукового інструментарію, древні і нові мислителі досить реалістично обстоювали думку про те, що поза осягненням історії, її уроків і головних висновків побудова будь-яких моделей сьогодення і, тим паче, майбутнього - приречена. І хоч К.Маркс і Ф.Енгельс, як згодом і вся марксистська література, називали цих мислителів "ідеалістами у поглядах на історію", вони все ж підготували (сформували) основу історичного пізнання і підходу, започаткували методологію врахування (включення) культуротворчого потенціалу історії як в соціальну теорію, так і в соціальну практику.

Далі історія (її природа, сенс, значення і тощо) розглядалась у контексті конфліктної природи суспільних відносин, економічного і соціально політичного розмежування (О.Тьєррі, Ф.Гізо, Ф.Мін'є); пошуку її закономірностей (Ф.Шлоссер, В.Вундт, К.Брейзіг); місця та ролі в ній економічних та соціально-політичних складових (Е.Маурер, С.-В.Гуго); розробки методів аналізу історичних досліджень (Р.Нібур, Л.Ранке, Д.Грот); створення цілісних моделей всесвітньої історії та їх прояву в окремих регіонах та державах (І.Кант, Г.Гегель, К.Маркс, М.Вебер, В.Дільтей, Р.Колінгвуд, А.Тойнбі, О.Шпенглер).

Помітним, хоч і таким, який викликав цілу низку заперечень, став марксистський погляд на історію - історичний матеріалізм, який трактував останню як процес послідовної зміни суспільно-економічних формацій, класової боротьби та революцій. В основі історії, вважали засновники марксизму, знаходиться матеріальне виробництво, ефективністю якого визначається міра суспільного прогресу, а відповідно і культури і розвитку особистості. Цей підхід до історії був домінуючим, точніше, практично єдиним, канонічним у всьому науково-культурному просторі колишнього СРСР та інших соціалістичних країн.

Незважаючи на те, що вихідні положення марксистської концепції історії підлягають сьогодні перегляду, а в минулому абсолютизувались, в межах цього підходу вченим удалось підготувати цікаві наукові праці щодо сенсу та культуротворчого змісту історії, включення історії в сьогодення, її значення для майбутнього. Серед вчених-істориків марксистської орієнтації найбільш авторитетними вважались праці таких дослідників, як В.Ф.Асмус, Г.Аптекер, Ж.Брюа, Б.А.Грушин, І.П.Деменьев, Є.А.Косминський, Ф.В.Константинов, М.Д.Каммарі, Є.С.Момджян, В.В.Косолапов, А.В.Єфімов, А.І.Тюменев, Б.Поршнев, М.М.Розенталь, Ю.П.Францев та П.Федосеев. Певний підсумок переосмислення історіософського блоку марксистського погляду на суспільство підводить робота Є.Ю.Соколова "Прошлое толкует нас. Очерки по истории философии и культуры"(1991 р.).

У західній літературі ХХ століття дослідження цієї проблематики розгорталось такими відносно самостійними лініями: аналіз історії як розуміння і переживання (В.Дільтей); розуміння історії як

прояву духовного (але не як суб'єктивного, а як об'єктивного) у реальній життєвій практиці (Б.Кроче, Р.Колінгвуд); тлумачення історії як результату діяльності божественного провидіння (Ж.Марітен, М.Мюллер); антиісторицизм (К.Поппер); історія як вияв ніцшеанської волі до влади (М.Хоркхаймер і Т.Адорно); історія як розумова реконструкція минулого (Р.Арон); світова історія як історія буття народу (М.Хайдеггер); сенс і призначення історії (К.Ясперс); неогегельянство (ідеї лібералізму і кінець історії) (Ф.Фукуяма); визначення контурів постсучасності (Е.Гіденс).

Найбільш відомими в західному науковому світі стали роботи А.Дж.Тойнбі "Дослідження історії", О.Шпенглера "Занепад Європи", К.Ясперса "Сенс і призначення історії", К.Поппера "Відкрите суспільство і його вороги".

Значну увагу дослідженню історії та її ролі у формуванні культури й духовності народу (нації) приділяли українські вчені-історики, філософи, правники XIX початку XX століття, зокрема, М.Аркас, В.Антонович, М.Грушевський, М.Драгоманов, В.Дорошенко, С.Єфремов, А.Єфименко, Б.Кістяківський, Д.Чижевський, Д.Яворницький та інш.

Серед українських дослідників останніх десятиліть, роботи яких тією чи іншою мірою торкались означеної проблеми, слід назвати, насамперед, В.П.Андрущенка, І.В.Бойченка, М.А.Брайчевського, Г.І.Горак, Я.С.Калакури, В.В.Кизими, В.І.Куценка, Л.М.Ліпич, М.М.Мокляка, М.І.Михальченка, І.Ф.Надольного, Н.Д.Полонської-Василенко, В.Г.Табачковського, В.Д.Тихоненка, В.І.Шинкарука, В.П.Шевчука, Т.І.Ящук та ін.

При цьому, в останні роки зріс попит на історіософську проблематику як таку: домінуючому донедавна історичному

матеріалізові вчені намагаються протиставити департизований та ідеологізований погляд на історію, виявити її (історії) внутрішні джерела розвитку, проаналізувати механізм розгортання як науки і навчального предмету.

Питання викладання історії в школі та вузі, а також виховання історією аналізувались такими авторами, як О.В.Антонюк, Г.М.Васильчук, О.О.Любар, І.Д.Канчугова, В.О.Козенко, О.Л.Коханова, Г.А.Савченко, А.Г.Слюсаренко, П.П.Толочко, В.І.Сергійчук, О.М.Стоян.

Дослідженню означеної проблематики присвячені декілька кандидатських дисертацій.

Незважаючи на достатньо вагомий обсяг публікацій, проблема культуротворчого потенціалу історії та його використання у виховній роботі залишається все ще недостатньо вивченою. Дискусійним залишається питання про історію, як реальний процес, науку і навчальний предмет, про місце історії в культурі та вихованні, головні шляхи використання культуротворчого потенціалу історії в навчально-виховному процесі тощо. Актуальність та недостатня наукова обґрунтованість вирішення цих питань якраз і обумовили вибір предмету та направленість нашого дисертаційного дослідження.

Мета і завдання дослідження:

Основною метою дисертації є системне дослідження культуротворчого потенціалу історії, як науки і навчального предмету, особливостей, шляхів та засобів його використання у вихованні молоді.

Для досягнення поставленої мети необхідно було розв'язати такі завдання:

- проаналізувати методологічні засади та соціальні функції історичної науки, освіти;
- уточнити місце і роль історії як науки і навчального предмету в культурі, освіті та

вихованні;

- виявити зміст і значення культуротворчого потенціалу історії;

- дослідити головні шляхи та засоби використання культуротворчого потенціалу історії в навчальному процесі і вихованні.

Наукова новизна дослідження.

Декларація про особистий внесок та положення, що виносяться на захист.

У дисертації здійснено системний аналіз культуротворчого потенціалу історії як науки і навчального предмету, виявлені особливості його використання у виховному процесі в школі і вузі, проаналізовані суперечності цього процесу, обґрунтовані конкретні заходи щодо підвищення ефективності в сучасних умовах і на перспективу.

На захист виносяться наступні положення, що мають наукову новизну:

- як наука і навчальний предмет, історія належить до фундаментальних гуманітарних дисциплін, що мають яскраво виражений культуротворчий потенціал. Завдяки історичній науці та освіті здійснюється процес передачі - освоєння досвіду від покоління до покоління; через уроки історії йде вивчення минулого з метою пізнання сучасного й перспектив розвитку в майбутньому. Історія як наука і навчальний предмет формує і забезпечує реалізацію в пізнанні історичного підходу і методу, які дозволяють здійснити досягнення предмету (явища, процесу) в його розвитку, становленні, багатоманітності фаз (стадій, етапів). Грунтуючись на досвіді поколінь, історія постає як скарбниця ідей, підходів, варіантів організації життєдіяльності, як основа культуротворчого процесу, що розвивається;

- в культурі цивілізованих народів історична

наука і освіта займають чільне місце. Однак дослідження в лоні історії, як і її викладання в навчальних закладах в різні часи здійснювалось не однаково. У суспільствах тоталітарного типу історія постає в деформованому, спотвореному вигляді й використовується для обґрунтування й виправдання дій пануючого режиму; як правило, вона подається в урізаному вигляді; вивчення такої історії підпорядковано формуванню одномірної особистості, виконавця волі партії, держави, вождя. Статус дійсної науки і навчального предмету історія отримує лише в демократичному суспільстві. Очищена від деформацій, вона виконує гносеологічну, культуротворчу та виховну функції. Саме за цієї умови актуалізується її науково-пізнавальний та культуротворчий потенціал; історія постає як важливий фактор виховання особистості;

- історія займає особливе місце в системі наук і навчальних предметів. З одного боку, вона є самостійним утворенням, яке має свій предмет, функції і завдання, з другого - пронизує собою всі інші (природничі, технічні, гуманітарні тощо) галузі пізнання та навчання (у цьому контексті розглядаються, наприклад, такі дисципліни, як історія техніки, фізики, виробництва, літератури тощо). Останнє дає підстави для висновку, що історія є провідною галуззю науки, культури і освіти. Вона репрезентує традицію, забезпечує спадкоємність у розвитку культури, дозволяє здійснити порівняння цінностей, відмежувати один етап культурного прогресу від іншого, прогнозувати розвиток постсучасності. Як навчальна дисципліна, що має розгалужений характер, охоплює знання про країни, народи і культури; вона є базовою в навчально-виховному процесі;

- семидесятилітній (післяжовтневий) період

розвитку історичної науки і освіти позначений рядом суттєвих деформацій, які підірвали й багато в чому спотворили культуротворчий потенціал історії, що призвело до суттєвих збочень в освітній діяльності. В історичній науці, освіті та вихованні в цей період міцно укорінились ідеологеми "потворного старого" (буржуазного) і "світлого майбутнього" (комуністичного). Вона виявилась відстороненою від вивчення загальнолюдських засад суспільного розвитку й була підпорядкована обґрунтуванню необхідності переходу, започаткованого жовтнем 1917 року. Суттєві суспільні зрушення останнього десятиліття ХХ століття, внесли радикальні зміни в історичну науку, що потягнуло за собою відповідні зміни в їх викладанні в школі та вузі. Звільнення історії від ідеології, в свою чергу, спонукало до виникнення нової низки суперечностей, через подолання яких йде утвердження дійсної історичної науки та освіти. В дисертації аналізуються суперечності переходу історичної науки і освіти від монологізму до поліметодології, а також обґрунтовуються шляхи та засоби їх розв'язання;

- у дисертації обґрунтовується необхідність створення цілісного бачення історії не через механічне поєднання різноспрямованих думок, концепцій та оцінок, а через їх інтерпретацію, як таких, через суперечливість яких розкривається суперечлива цілісність історії народу України на тлі людської цивілізації. Такий підхід підсилює культуротворчий потенціал історії: історія тут постає не як поле розбрату чи зіткнення різних суспільних сил, а як основа соціальної злагоди, в яку кожна "сила" входить з власною суперечністю та суб'єктивністю;

- це створює унікальні можливості для виховання підрастаючого покоління уже не як

“борців” за “світле майбутнє”, а гідних представників народу України; не з конфронтаційною, а з толерантною свідомістю; не на класовій, а на загальнолюдській основі з урахуванням усього суперечливого спектру групових, національних, особистих та інших інтересів. Цілісне бачення історії формує цілісну особистість, спрямовану не на руйнацію, а на культуротворення. Тому головне завдання істориків - викладачів та науковців - полягає в тому, щоб повернути молоді цілісне, конструктивне, культуротворче бачення історії, яким би суперечливим та складним воно не виявилось у дійсності;

- науковці та викладачі історії завжди потребують критеріїв щодо виміру, впливу діяльності історичної особи, тієї чи іншої політичної сили на розвиток окремих народів, країн і людської цивілізації. Саме з цієї точки зору культуротворчий потенціал в історичній науці і освіті набуває критеріального значення. Його обґрунтування істотно посилює новизну цього дисертаційного дослідження.

Методологічна і теоретична основи дисертації.

У своїй теоретичній основі дисертація побудована на наукових здобутках вітчизняних та зарубіжних філософів, істориків, соціологів, політологів, педагогів. Автор намагався врахувати весь спектр підходів до розуміння історії, які склались в сучасній науці. Серед зарубіжних авторів, розвідки яких так чи інакше осмислювались і переосмислювались автором, слід назвати насамперед роботи В. Дільтея, Б. Кроче, Р. Колінгвуда, К. Поппера, М. Хайдеггера, А.Дж. Тойнбі, К. Ясперса. Серед вітчизняних - В.П. Андрущенко, І.В. Бойченка, М.А. Брайчевського,

М.С. Грушевського, Л.В. Губерського, І. Лисяка-Рудницького, М.І. Михальченка, М.М. Мокляка, Н.Д. Полонської-Василенко, П.П. Толочка, В.І. Сергійчука, Д.І. Чижевського, В.І. Шинкарука, Т.І. Ящук та ін.

Методологічну основу дослідження складають принципи науковості, системності, історизму, соціальності та гуманізму.

Теоретичне і практичне значення дослідження.

Результати дослідження сприятимуть поглибленому розумінню культуротворчого потенціалу історії, його ролі у вихованні молоді; вони мають значення для оптимізації процесу викладання історії в школі і вузі, можуть використовуватись в реальному процесі виховання молоді історією, у формуванні історичної свідомості, пам'яті, культури, громадянськості і патріотизму.

Апробація дослідження.

Головні ідеї дисертації доповідалися автором на ряді наукових конференцій, зокрема, Міжнародному симпозиумі, присвяченому 50-річчю ООН (Київ, 1995 р.); конференціях керівників установ і закладів освіти Київщини (Київ, 1994; 1995 рр.); використовувались при підготовці концепцій гуманітарної освіти, розробленої Міністерством освіти України за участю автора, а також концепції національного виховання, затверджених колегією Міністерства освіти України.

Структура та обсяг роботи визначені метою і завданнями дослідження. Дисертація включає: вступ, три розділи, висновки, список літератури.

Основний зміст дослідження

У вступі обґрунтовується актуальність і

новизна теми дослідження, визначається ступінь її розробки, характеризуються теоретико-методологічні основи, формулюються мета і завдання, наукова новизна та теоретичні положення, що виносяться на захист.

Перший розділ - "Історія як наука і навчальний предмет: методологічні засади, своєрідність та соціальні функції" - присвячений аналізу соціального статусу історичної науки і освіти, їх функцій у навчально-виховному процесі, методологічних основ побудови та функціонування. Переосмислюються методологічні засади історії як науки та навчального предмету, розкриваються складності процесу переходу від монологічної до діалогічної історії.

Сьогодні, коли Україна, як і інші країни колишнього СРСР, переходить від однієї системи соціальних координат, способу організації та цінностей до іншої, спостерігається зростання інтересу до історії, яка переосмислюється у різних вимірах, при наявності полярних точок зору, глибоких суперечностей між вченими і політиками, державотворцями та діячами науки і культури. Досить помітним є передкризовий стан в сучасній історичній науці; одночасно проглядаються і помітні зрушення в бік нарощування неупередженого історичного знання, гуманізації пізнання в галузі історії, більш тісного взаємозв'язку історії і культури, історії та виховання.

Серцевину означеного переходу складає переосмислення наукових надбань та прорахунків в галузі історичного пізнання, сформованих в межах одноосібно пануючого донедавна марксистсько-ленінського підходу.

Абсолютизуючи роль способу виробництва в

історії, класову боротьбу, як її рушійну силу, формаційний підхід до її періодизації, марксизм дещо епростив історичний процес, представив його односпрямованим, тоді як він є більш багатоманітним і суперечливим. Сьогодення потребує більш розгалуженого уявлення про історію, розгорнутого історичного пізнання як необхідної передумови майбутніх історичних перетворень, в які вступило суспільство на рубежі століть. Це потребує переосмислення загальних закономірностей історичного розвитку, ролі народних мас і особи в залежності від їх реального впливу на хід історії, прогнозування можливих історичних поворотів, вивчення тенденцій в історичному минулому і сьогоденні, класового та формаційного підходу до історії тощо. Важливою проблемою історичної науки була і залишається проблема об'єктивності історії.

Дисертант підкреслює, що в межах матеріалістичного розуміння історії сталась досить послідовна схема періодизації суспільного розвитку, виділення його основних історичних етапів, критеріїв та чинників. Разом з цим, ця схема не завжди і не у всьому враховувала різнобарвність історичного процесу, його глибину. Понад те, вона їх просто заперечувала, ігноруючи альтернативні лінії пошуку, категорично відсторонюючи можливість осягнення історії засобами і на засадах її ідеалістичного розуміння. Формування нового погляду на історію розгортається у парадигмі пошуку своєрідного балансу знань і можливостей, здобутих в межах альтернативних підходів. Означений баланс формує особливу методологію історичного пізнання, яка, не відкидаючи детерміністського пояснення історії, намагається врахувати роль її суб'єктивного начала, осягнути суб'єктивні наміри, переживання, прагнення людей, а також

факторів, визначених у якості "чинників історичного процесу" в межах позанаукового знання.

Знання минулого може слугувати для прогнозування майбутнього. Засоби та методи наявної історичної науки ще недостатні для виконання цього завдання. Це спонукає до зближення історії з іншими соціальними науками, що спричинило певну переорієнтацію традиційної філософсько-методологічної проблематики. Логіко-методологічні дослідження тепер спрямовані не тільки на аналіз особливостей історії як науки, але і на пошук логічних зв'язків з іншими дисциплінами.

Після з'ясування зв'язків історії з іншими гуманітарними дисциплінами дисертант розкриває аспект історії як навчального предмету, де коло учасників порівняно з науковою діяльністю незмірно ширше. Обґрунтовуються причини зростання інтересу до історії в Україні в період кардинальних трансформацій, переходу до викладання історії України як важливої дисципліни.

У дослідженні звертається увага на те, що перехід від моноідеології до плюралізму у викладанні історії нерідко веде до дезорієнтації істориків, вносить світоглядні коливання. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність вироблення представниками різних теоретичних спрямувань виваженого балансу у трактуванні спірних історичних проблем.

Дисертант звертає увагу на особливі прийоми та методи викладання, які не можуть бути тотожними методам наукового вивчення, бо співвідносяться не тільки з історичним матеріалом, а й з тими особистостями, що навчаються.

Особлива увага приділяється історії як

важливому засобу виховання в умовах подолання моноідеологізму, відмова від принципу партійності і переходу на принципи науковості, системності, історизму, соціальності та гуманізму.

Другий розділ - "Місце та роль історії в культурі, освіті та вихованні" - присвячено дослідженню історії як однієї з найважливіших складових соціально-гуманітарного знання, важливого елементу пізнання, культури, освіти та виховання.

В українському суспільстві відбувається переосмислення системи цінностей, що протікає в різних площинах: політичній, виробничо-економічній, духовній та культурно-побутовій.

Дисертант показує, що переосмислення здійснюється не стільки на основі інтегративного бачення майбутнього, скільки на суперечливій оцінці минулого. Історія, таким чином, постає у вигляді інтегративної основи пошуку майбутнього, що піднімає її культуротворчий потенціал, посилює роль у розвитку культури взагалі, реформуванні освіти та вихованні молоді зокрема.

У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність цілісної інтерпретації історії, системного осягнення її (історії) розвитку, рушійних сил, суперечностей, що зрештою дає можливість творити ідеал майбутнього. Саме такий підхід спроможний виявити культуротворчий виховний потенціал історії, в якому історія постає не як поле розбрату чи зіткнення різних суспільних верств та сил, а як основа соціальної злагоди, в яку кожна "сила" входить з власною суперечністю та суб'єктивністю.

У дослідженні обстоюється твердження, що цілісність особистості як суб'єкту культуротворчої діяльності забезпечує цілісна історія. Саме тому необхідно дати молоді цілісне бачення історії,

яким би суперечливим та складним воно не виявилось у дійсності. Правдиве розуміння історії дозволяє зрозуміти суть культури, в лоні якої реалізуються можливості людини до саморозвитку.

Дисертант обґрунтовує критеріальний характер культуротворчого потенціалу історії, оскільки про зрілість епохи завжди судили за ступенем її культурності, цивілізованості, за рівнем її відповідності певному культурному зразку, тобто культура стає критерієм для осягнення різних історичних етапів взагалі, того чи іншого історичного факту, особи чи політичної сили зокрема.

Критеріальна парадигма культури можлива в поєднанні з історичними змінами, що дає змогу співставити, порівняти найрізноманітніші феномени та чинники, показати їх місце в поступальному розвитку суспільства.

У дисертації підкреслюється органічний зв'язок історії та культури, спростовуються підходи, які недооцінюють історичні виміри рівнів культурного розвитку. Останнє, зокрема, мало місце у деяких роботах, присвячених дослідженню історії України, особливо радянського періоду. Дисертант обстоює точку зору про те, що "відкинути", "відсторонити" історію від пізнання культури неможливо; історичні реалії вже здійснилися, і стали надбанням культури, а тому повинні входити в контекст її (культури) дослідження.

У дисертації обґрунтовується положення про те, що загальною ознакою, яка визначає рівень і ступінь культурного розвитку конкретної історичної епохи, є розвиток людини як суспільного суб'єкту діяльності. Культурний процес людства вимірюється і визначається масштабами людської особистості, яка ним

створюється. Оскільки остання є історичною істотою, то взаємозв'язок історії та культури реалізується через особистість, яка одночасно створює історію і виховується нею, є суб'єктом культури і об'єктом її безпосереднього виховного впливу. Дисертант акцентує увагу на особистісному аспекті в історії та культурі, обґрунтовує думку про те, що культура допомагає історії розв'язати головну її дилему, оскільки завжди виступає як процес перетворення суспільного в індивідуальне і, відповідно, як процес становлення індивідуальності.

Автор розкриває роль культуротворчої функції історичної науки в освіті. Зважаючи на реалії, що склалися в цій галузі, обстоюється необхідність формування цілісної концепції гуманітарної освіти в Україні, яка покликана охопити змістові основи (статус гуманітарних наук у вузі та школі) та її параметри. Це значною мірою сприятиме тому, щоб будь-які погляди і системи висвітлювались в історичному і соціокультурних аспектах.

Автор аналізує статус історії як соціально-гуманітарної дисципліни. При цьому підкреслюється: як наука, історія повинна відповідати всім стандартам науковості; одночасно, як гуманітарна дисципліна, вона повинна включати в себе потужний пласт чуттєвої культури, естетичний, моральний та інші компоненти. Дисертант розкриває особливості оволодіння історичними знаннями в школі та вузі, підкреслює їх стрижневий характер в навчально-виховному процесі.

В третьому розділі - "Головні шляхи та засоби використання культуротворчого потенціалу історії" - досліджуються різноманітні аспекти викладання історії в школі і вузі, проблеми використання історичного знання у

формуванні особистості громадянина.

Дослідження основних шляхів та засобів використання культуротворчого потенціалу історії пов'язується з аналізом історичної ситуації, що склалася в Україні сьогодні.

Одним із шляхів розв'язання складних завдань, що постали перед українським народом у перехідному періоді розвитку, є звернення до історичних надбань попередніх поколінь, які можуть допомогти у кризовій ситуації.

Звернення до минулого передбачає врахування сучасних соціальних процесів. Логіка матеріалістичного розуміння історії неспроможна відбити все багатство і різноманітність дійсності. Багатовимірна сучасність впливає на формування історичного дослідження, що сприяє утвердженню теоретичного плюралізму у сфері історії. Теоретичний плюралізм передбачає співіснування і взаємодію в процесі історичного пізнання різних логіко-методологічних підходів і систем понять для цілісного і всебічного осягнення дійсності.

У подальшому автор аналізує роль та місце прагматичного начала історії, враховуючи потреби перехідного суспільства, що дає підстави твердити про посилення взаємозв'язку між історією та сучасністю.

Перехідний етап розвитку нашого суспільства вимагає поєднання нових орієнтирів у соціальних реаліях з глибоким осмисленням минулого, оскільки загострюється відчуття часу і з'являються нові можливості кращих змін у суспільному поступі.

Дисертант простежує врахування викладених вище обставин у процесі викладання історії, зокрема, розкриття технології історичної закономірності, узагальнення як підходу, що дозволяє краще виявити певну регулярність і різноманітність минулого, а не як універсального,

єдино вірного методу.

У дисертації висвітлюється проблема дослідження історії української культури, підкреслюється, що культура може зіграти історичну роль у подальшому розвитку країни. Як один з найважливіших шляхів становлення національної культури розглядається повернення до духовних цінностей минулого.

Автор розкриває взаємозв'язок таких галузей духовної культури, як історія та мистецтво, що взаємозбагачують і взаємодоповнюють одне одного. Мистецтво розглядається як важливий культурознавчий чинник історії. В зв'язку з цим обстоюється ідея органічного поєднання потенціалу мистецтва та історії в освітньому процесі. Простежується також зв'язок історії та релігії. Обґрунтовується необхідність звернення до духовних цінностей, які формуються і функціонують в лоні церкви, які ввійшли в духовне життя суспільства у якості загальнолюдських цінностей і без осягнення яких неможливе дійсно наукове осягнення історії, використання її потенціалу у вихованні. Звертається увага на роль і місце історії релігієзнавства у всесвітній історії релігії та церкви в Україні; окремо простежується зв'язок культури з релігією.

Таким чином, осягнення історії за допомогою культури, мистецтва та релігії може бути ефективним за умови врахування при її викладанні різнобічних та різнопланових аспектів, особливостей, характерних рис. У свою чергу, історія ефективно допомагає вказаним феноменам зайняти гідне місце в життєдіяльності суспільства.

Простежуючи трансформацію навчальних програм курсу історії, автор звертає увагу, що ця трансформація відбувалася в залежності від зміни політичних курсів лідерів колишнього Радянського

Союзу і, зважаючи на це, не могла адекватно відбивати реальних історичних процесів, що негативно позначалося на вихованні молоді, оскільки історія ставала галуззю знань, яка лише підтверджувала висунуті новим політичним лідером заяви та положення.

У даний час ситуація змінилася: з'явилися, поряд із державними програмами, альтернативні, авторські, що є свідченням утвердження плюралізму у викладанні історії, яка перестає бути ідеологічною, партійною, класовою дисципліною; вийшли в світ цікаві науково-історичні розробки та розвідки; більш відкритою, діалогічною постає аналітична думка історика-викладача і вченого.

В дисертації обґрунтовуються й аналізуються основні принципи, які допомагають уникнути негативних наслідків моноідеологізму, підкреслюється, що в перехідному суспільстві в історичній науці відбувається перехід від монологічного підходу до методологічного вакууму і лише згодом до поліметодологічних підходів. Розкриваються технології, що дають можливість ефективно використати культуротворчий потенціал історії у вихованні.

Культуротворчий потенціал історії, як реального процесу, - наслідок діяльності людини, що спрямовувалась на поступальний розвиток духовної і матеріальної культури, а в кінцевому результаті перетворювала саму людину. В історичній науці та освіті культуротворчий потенціал виступає критеріальним змістом, що дає можливість зробити висновок про спрямованість суспільно-політичної діяльності, стає засобом посилення ролі історії у вихованні людини.

У висновках підводяться підсумки проведеного дослідження, визначаються перспективні

напрямки подальшої роботи з теми, пропонуються практичні рекомендації, які мають бути використані при подальшій розробці проблеми, а також подається список публікацій автора з теми дисертаційного дослідження.

Основні ідеї дисертації викладені в публікаціях:

Огнев'юк В.О. Актуальні проблеми виховання дітей та молоді в сучасних умовах // Виховуємо громадянина. К., 1995. - С. 2-10.

Огнев'юк В.О. Виховання історією: шлях до демократичного суспільства // ООН і майбутні покоління. К., 1995. С. 27.

Огнев'юк В.О. Історична освіта в контексті сьогодення // Світло. 1996, № 1, С. 12-17.

Огнев'юк В.О. Культуротворчий потенціал історії та виховання молоді // ООН і майбутні покоління. С. 159-161.

Огнев'юк В.О. Принцип модульності з історії освіти. / В співавт. з А.Фурманом / К., 1995. 85 с.

Annotation

OGNEVYK V.A.

The cultural-creative potential of a history and upbringing of youth.

Thesis for obtaining a scientific degree of a candidate of philosophic sciences on the speciality 09.00.03. - a social philosophy and a philosophy of a history. Taras Shevchenko Kyiv University.

Kyiv, 1996

The manuscript is defended. The thesis contains a thorough philosophic-sociological investigation of the cultural-creative potential of a history and its role in the upbringing of youth. Methodological principles and social functions of a history as a science and as an educational subject, a place and a role of a history in culture, education and upbringing, ways of using the cultural-creative potential of a history are examined.

Аннотация

Огнев'юк В.О. Культуротворческий потенциал истории и воспитание молодежи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 - социальная философия и философии истории. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1996.

Защищается рукопись. Диссертация содержит обстоятельное философско-социологическое исследование культуротворческого потенциала истории и его роли в воспитании молодежи. Рассматриваются методологические основы, своеобразие, социальные функции истории как науки и учебного предмета, место и роль истории в

культуре, образовании и воспитании, пути и способы использования культуротворческого потенциала истории.

Ключові слова:

культуротворчий потенціал історії, історія як наука і навчальний предмет, методологічні засади і соціальні функції історії, використання культуротворчого потенціалу.

Київ, "Транс-спецсервис" зам. 134-01